שואלין ודורשין

פנינים משיחותיו ותשובותיו של מורינו הגאון הגדול רבי בן ציון הכהן קוק שליט"א
ראש בית הוראה הכללי ירושלים, רב דק"ק אבי עזרי מרכז פתח תקוה

מכון צוואי הלכה לע"נ מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל

בית הוראה הכללי ירושלים
הנאגד ע"י רבי בן ציון הכהן קוק שליט"א
בראשות

ערב ראש השנה תשפ"ב, גיליון 181

אשרי העם היודעים לרצות את בוראם

"נעבוד נתכוננה בלי יאוש בלי עצבות ובלי עצבנות, נדחה מעל עצמנו את הבהלה והמהומה, התוקפות את כל אדם בערב ראש השנה, ונתאזר בשמחה לקראת יום זה. אשרי העם יודעי תרועה, ה' באור פניך יהלכון. בשמך יגילון כל היום, ובצדקתך תרום קרננו. כי תפארת עוזמו אתה, וברצונך תרום קרננו" (עלי שור א, מז).

הכרת המחלה היא תחילת הרפואה. ואם רואה ש'חרדת הדין' מביאתו לבהלה ומהומה, יידע שאין זו החרדה הרצויה המדוברת בספרי המוסר. ועליו תיכף לפרוש ממנה ולפנות למעשים הגורמים לשמחה בהבנת זכויותיו ונפלאות הבורא, ומכוחם יכנס מחדש לחרדת הדין מתוך צלילות הדעת.

כדברי בית אהרן (לאחר פרשת נצבים) "רק בשמחה ובישוב הדעת, כי על ידי שמחה המוח מזוכך, ועיקר התשובה ע"י מוח זך. וצריך ליזהר מאד מעצבות ומרה שחורה, כמו מכל החטאים והמידות רעות. ואעפ"כ יכול להיות בתשובה, כי עיקר תשובה בעי שמחה". כלומר, בוודאי היגון, הצער והחרטה הם מחלקי התשובה, אך ה'עיקר', ה'מעמיד' לדברים אלו, הוא השמחה.

'תרועה' פירש רש"י (תהלים פט, טז) "מלשון 'רצון' - כפי שמבקשים "יהא רעותך עם עמך ישראל" - אשרי היודעים לרצות בוראם בר"ה בתרועה, שמסדרים עליה מלכויות זיכרונות ושופרות". היינו כי מאושרים אנו בעשיית רצון ה' ובהמלכתו עלינו בתקיעות.

הרמב"ם כותב (תשובה ג, ד) "אע"פ שתקיעת שופר גזירת מלך היא, רמז יש בו: עורו עורו ישנים משנתכם, והקיצו נרדמים מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק, אשר לא יועיל ולא יציל. הביטו לנפשותיכם, והטיבו דרכיכם ומעלליכם. ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה".

גם השופר 'דרשן', אך בכדי להבינו נדרשים אנו למתורגמן. ואכן בכדי שהשופר יעירנו מהשינה בהבלי הזמן, נהגו ישראל להתכונן בדרשות הרבנים ובלימוד המוסר קודם התקיעות.

אכן מתוך שיודע האדם כמה ריווח ושמחה יש במצוות, ממילא הוא מצטער שלא קיימם כראוי ומקבל על עצמו להתחזק בשמירתם כיאות. וזהו הפסוק שנאמר אחר תקיעת השופר: "בשמך יגילון כל היום". היינו כי זה מה שהשופר אומר לנו - גילו ושמחו בעבודת ה', וכך תגיעו לתשובה שלמה.

אור גדול

"בשמך יגילון כל היום" אומר רבינו יונה (ברכות כא, א) "במקום גילה שם תהא רעדה, ולא כמידת בשר ודם שהיראה מפיגה את השמחה - כפי שרואים שפחד ודאגות מפיגים את מידת השמחה - אבל אצל הקב"ה, היראה מביאה את השמחה, כי עוז וחדוה במקומו".

הגמ' בראש השנה (כו,א) אומרת כל השופרות כשרים, חוץ משל פרה. משום שבשור נעשה חטא העגל, ואין קטיגור נעשה סניגור. וכשם שאין כהן גדול נכנס לקודש הקודשים בבגדי זהב משום "אין קטיגור נעשה סניגור" למרות שבשאר עבודות החוץ לובש בגדי זהב, בכ"א לפני ולפנים נזהרים יותר. כך תקיעת שופר "כיון דלזיכרון הוא, כלפנים דמי" ויש להקפיד בתקיעות משום "אין קטיגור נעשה סניגור".

מהלכה זו כותב הגרי"ס (אגדת ז) דברים נוראים על חומר שעת התקיעות "ומה יחרד לב האדם האוהב את עצמו ואת בני ביתו התלויים עליו להיטיב דרכו, ולכל הפחות לשבור רוחו בשברון לבב. אשר הוא היסוד הראשי להיות מגן על הסכנה הגדולה המרחפת. כמאמר חז"ל (ר"ה טז, א) כל שנה שרשה בתחילתה, מתעשרת בסופה. והוא שברון הלב, כמאמרם (שם כו, א) כמה דכייף איניש דעתיה טפי מעלי... הלא האדם לא ידע את עתו (קהלת ט, יב) וכמעט בכל ראש השנה נידונים גם הבחורים למיתה רח"ל... יצייר האדם בנפשו, אילו היה הוא כהן גדול הנכנס לבית קדשי הקודשים, החרד מאוד לנפשו פן יפגעהו רעה חלילה. כן יחזק נפשו במה שאמרו שאין תוקעין בשופר של פרה כיון דלזיכרון קאתי, כלפני ולפנים דמי... ומאד מאד יחרד לב האדם המעמיק בדבר הנורא הזה".

הלכה למעשה

תשובות מורינו ראש בית ההוראה במשנת מרן רבינו הגרי"ש אלישיב זצוק"ל

תענית ערב ראש השנה

שאלה משתתף בסעודת מצוה בערב ראש השנה, האם יכול לאכול מלכתחילה.

תשובה **מנהג ישראל הוא ועדיף לצום, מלבד הבעל ברית שצריך לאכול.**

בדברי המשנה ברורה (תקפא, יט) "אם חל ברית בער"ה **יכולים לאכול** - היינו מי שיזמינו בעל הבית, אבל השייכים לברית כאבי הבן הסנדק והמוהל **מצוה לאכול**", הרי שיש לחלק בין שאר הקרואים שהם רק רשאים לאכול לבעלי הברית שמצוה עליהם לאכול. ומה שכתב הרמ"א (תקסה, ב) "עשרת ימי תשובה ואירע בהם ברית, מצוה לאכול ואין צריך התרה" אין כוונתו שמצוה לאכול ולא להתענות, אלא שאכילה זו היא מסעודת מצוה, ומתברר שקבלת התענית לא היתה כלפי יום זה כלל.

התרת נדרים לנשים

שאלה האם בנות צריכות לעשות התרת נדרים לפני שלשה גברים.

תשובה **מנהג ירא ה' שאף הנקבות עושות התרת נדרים. אמנם נשואה יכולה לשלוח את בעלה להתיר לה מדין אשתו כגופו** (יורה דעה רלד, נ), **אך מי שאינה נשואה צריכה להתיר בפני שלשה.**

ויכולות לומר נוסח קצר שהובא ממרן הגראי"ל שטיינמן (כעין שהביא החיי אדם [קלה, ח] נוסח קצר בארמית): **מתחרט אני על כל הנדרים והשבועות, וכן כל מנהג טוב שנהגתי ולא אמרתי שיהיה בלי נדר, ואם הייתי יודע שאתחרט לא הייתי נודר או נשבע, ובמנהג טוב הייתי מתנה שיהיה בלי נדר ומבקש אני שתתירו לי את כולם.**

ומשיבים הדיינים: מותר לך, מותר לך, מותר לך.

ויאמר: הריני מוסר מודעה לפניכם ואני מבטל מכאן ולהבא כל הנדרים וכל השבועות וקונמות והסכמה בלב או בדיבור, שאקבל עלי חוץ מנדרי תענית בשעת מנחה. וכן כל מנהג טוב שאתנהג בלי להזכיר בלי נדר ואם אשכח לתנאי מודעה האת ואדוד מהיום עוד, מעתה אני מתנה עליהם שיהיו כולם בטלים ומבוטלים ולא יהיו חלים חלל.

שלוחות לאשה

שאלה מי שאשתו לא מינתה אותו בפירוש להתיר לה נדרים, אך יודע בבירור שרוצה בכך. האם יכול להתיר לה הנדרים.

תשובה **רק מי שאשתו מינתה אותו בפירוש להיות שלוחה לזה יכול להתיר לה, כיון שצריך שיבא הנודר עצמו לפני הדיינים, אלא שמועילה שליחות מאשתו כאילו באה בעצמה משום 'אשתו כגופו', אך כל זה רק כשמינתה אותו בפירוש לשלוחה.**

ארבעה דיינים המתירים לנשותיהם

שאלה האם יכולים ארבעה אנשים לשבת ולהתיר יחד נדרים לארבעת נשותיהם.

תשובה **כיון שכל אחד פסול להתיר לאשתו** (יורה דעה רלד, נ) **אינם מצטרפים כארבעה דיינים, אך אם כל אחד יכוון שלא מצטרף לבית הדין כלפי התרת אשתו, הרי זה כאילו אינו יושב שם ומועיל.**

לימוד התקיעות בערב ראש השנה

שאלה האם מותר לתקוע בשופר בערב ר"ה לצורך לימוד לתקיעות בראש השנה.

תשובה **מרן הגריש"א זצ"ל התיר לתקוע בערב ראש השנה על מנת להתלמד, והטעם דבריו "כיון שלכאלו תקיעות השטן לא מקשיב", וממילא אין זה מפריע לערבב השטן. ועוד, שעיקר הטעם להבדיל בין תקיעות רשות לתקיעות מצוה, כעין שלא אוכלים מצה בערב פסח להבדיל בין אכילת רשות לאכילת**

זמן התקיעות הוא שעת הדין והתקיעות כתריס בפני הפורענות, על כן בעת התקיעות יש להכיר בהכרה העמוקה שאין לי כלום ואינני מובטח בשום דבר, ולירא ולחרוד מעומק הדין, אך בד בבד עם זאת יש לשמוח שמקיים רצון המלך וממליכו בתקיעות ובשאר מעשיו הטובים, ומקבל אור גדול שיכווין את דרכו לטובה.

נדון בשעת התקיעות או הסעודות?

בגמ' ר"ה (טז, ב) מובאת הסיבה לקריאת התורה בראש השנה של "וישמע אלוקים אל קול הנער באשר הוא שם", כי זו מהות הדין: "אמר ר' יצחק אין דנים את האדם, אלא לפי מעשיו שבאותה שעה". לא מסתכלים על מעשי העתיד, אלא על מצבו בהווה.

ומביא רבנו חננאל (שם) מהירושלמי "אמר רבי יהושע בן לוי אם זך וישר 'הוא' אין כתוב, אלא אם זך וישר 'אתה'", דהיינו כעת. הרי שאין דנים אף על העבר, אלא רק על ההווה.

מדוע דנים רק על פי ההווה, ולא מתחשבים כלל בשאר מעשיו שעשה ושיעשה. הרי לכאורה אין זה מן היושר. ובשלמא לא לצפות את העתיד מובן, מאחר ועדיין לא נעשה. אך היכן היושר לא להתחשב במעשים שכבר עשה.

ונראה מ"ישמחו השמים ותגל הארץ... כי בא, כי בא לשפוט הארץ" (תהלים צו, יא) שכל המשפט בראש השנה הוא "כי בא", לשון הווה, כביכול בא אל תוך הלב לשפוט ולראות, כמה ראוי הלב להיות בית קיבול לשכינה בתוכו. כמובן שאם חטא במהלך השנה, ליבו אטום מלקבל את השכינה. אך אם שב ממעשיו הרעים, יש בו יותר נכונות לקבל השכינה בליבו. רבינו יונה (שערי תשובה א, יט) מוסיף "אם זך וישר אתה - שעשית תשובה" כלומר שנבחן ליבו אם עשה תשובה ויכול כעת לקבל את רוממות השכינה ולהכילה בקרבו. והיינו שלא דנים אם בעבר עשה תשובה, אלא האם עשה תשובה שמשפיעה עליו כעת, ואין ליבו אטום וסתום מקבלת השכינה בקרבו.

ולא נידון לא על העבר ולא על העתיד, אלא רק על ההווה, בעת המשפט עצמו. ועלינו להיזהר בראש השנה, שהרי "כל באי עולם יעברון לפניך כבני מרון" ואין אדם יודע עתו, אם יישפט בעת תפלת ערבית או שחרית, בעת התקיעות או בזמן הסעודה.

יש לתת את הדעת כמה עלינו להיזהר שלא ניתפס חלילה באותה שעה עם כעס או כל מידה רעה, או בסתם פטפוטי דברים בטלים, אלא שנהיה באותה שעה בעת קיום מצווה, ונהיה "ישר עתה" בעת תפילה בכוונה, לימוד או מצוות שבין אדם לחברו. העיקר שנהיה זך וישר בעת המשפט, שיכול להיות בכל רגע במהלך ראש השנה.

בית הוראה הכללי ירושלים
בראשות הגאון רבי בן ציון הכהן קוק שליט"א
מוקד ההלכה
שע"י בית ההוראה
0722-133-466
Beithorah.co.il
נדרים פלוס
להנצחה בעלון באמצעות
בקופת בית הוראה הכללי ירושלים שע"י מכון ציוני הלכה
ניתן לשלוח שאלות וכן לקבל העלון מדי שבוע בדוא"ל:
Beithorah@gmail.com

הלכה למעשה

חובה (רמב"ם חמץ ומצה ו, יב). **ותקיעות אלו אינן בגדר 'רשות' כתקיעות חודש אלול, אלא סתם בקול כלי שיר** (ועיין משנה ברורה תקפא, כד).

שינוי הקול באמצע התקיעה

שאלה האם צריך להקפיד שיהיה קול התקיעה שווה מתחילה ועד סוף, כגון שבתחילת התקיעה הוא קול דק ומתחלף באמצע ונשמע כקול עבה.

תשובה **אין בעיה בזה כיון ש"כל הקולות כשרים לתקיעת שופר"** (תקפו, ו). **ואף שאין דברי השלחן ערוך עוסקים כשהתחלף הקול באמצע, אך כיון שהם קולות הכשרים לתקיעה, מועיל ובפרט שאין הבדל כל כך ביניהם. ואף החזון איש היקל בכל המשך התקיעה גם אם לא היה ישר** (קיצור הלכות המועדים להגר"ש דבליצקי מה, ט). **אכן התבטא מרן הגרי"ש אלישיב שכיון שאלו שאינם יודעים מקפידים על זה, אם בעל התוקע לא הסביר להם מראש שאין צורך בזה, עליו לרצותם. ומה שכתב הריטב"א "כשעושין תקיעה ומשברין אותה בסופה אינו יפה, שהרי אותו הקול שעושין בסופה אינו נידון מקול התקיעה שהיא פשוטה, והוי שבר באנפי נפשיה", ולכן מהרי"ל דיסקין הקפיד שיהא הקול חלק מתחילתו ועד סופו. אכן רבות מהנהגותיו היו כחומרא שנהג בעצמו לפום חסידותו. וכתב במועדים וזמנים** (א ה, ג) **שדברי הריטב"א אמורים "רק אם ניכר היטב בקול שבר" כהתימנים המסיימים התקיעה גדולה בכוונה בשבירת הקול כמו שבר שלנו, ולא אם משתנה הקול מעבה לדק כנד"ד.**

בעל תפילה הגון

שאלה הציעו לי להיות שליח ציבור בר"ה, ולצערי הרב הנני יודע בעצמי שאיני צדיק, האם להיענות להצעה.

תשובה **אמנם כתוב במשנה ברורה** (תקפא, י) **"היודע בעצמו שאינו בקי מאד ויודע לשמור אפילו משגגה, אין לו להכניס עצמו בעבודת השם. ואין מקיפין בזה אלא גובין לאלתר", אך מסתמא גם מי שימנו תחתיך אינו צדיק כל כך גמור. ולכן תוכל לגשת לעמוד** (פניני קהילות יעקב קבו). **ודברי המ"ב אמורים בכדי לעורר את הש"ץ לתשובה ביותר משאר הציבור.**

בעל תפילה ששב לאיתנו

שאלה בעל מוסף הצטרד קודם ראש השנה ומינה אחר תחתיו, אך לפני מוסף הבחין שקולו שב לצלילותו. האם יכול לדחות את השני ולגשת לעמוד.

תשובה **דינו ככהן גדול שהעבירוהו מחמת אונס ומינו אחר תחתיו, שכאשר חלף האונס חוזר לשרותו. וכך הש"ץ חוזר למקומו, וה"ה בבעל תוקע** (פנים מאירות ב, קכו).

ספר תורה בזמן התקיעות

שאלה האם צריכים להחזיר את ספר התורה לארון הקודש קודם ההפסקה שלפני התקיעות.

תשובה **המנהג להשאיר על הבימה, כדי שיהיה בחוץ בשעת התקיעות "כדי שזכות התורה יגן עלינו לעלות זכרוננו לפניו לטובה"** (משנ"ב קפה, א) **ועיקר הזכות כאשר התורה שקראו בה מונחת לפניו ובעת ההפסקה מכסים אותו בטלית כששוכב על הבימה. ואמנם אין להשאיר את הס"ת לבדו, ואם כולם יוצאים בהפסקה יחזירוהו לארון קודם ההפסקה. ואנו מורים להקל כהוראת רבינו זי"ע שאף כשנשאר אחד בביהכנ"ס די בזה, ודלא כמובא באלף המגן** (תרכא, ו) **שצריך שיישארו מניין.**

ואם החזירו הס"ת לארון, אין להוציאו בשנית שלא לצורך קריאה, אך ראוי לכה"פ שיהיה ארון הקודש פתוח בשעת התקיעות.

טעימה קודם התקיעות

שאלה מה היתה הנהגת מרן הגרי"ש אלישיב בטעימה קודם התקיעות?

תשובה **רבינו חשש לאיסור טעימה קודם תקיעת שופר, ולכן לא קידש ולא טעם מאומה קודם התקיעות בשני ימי ראש השנה, ואמנם ערכו בבית מדרשו 'קידוש' בהפסקה קודם תקיעת שופר, ובשעה שהמתפללים יצאו לקדש, נשאר לשבת על מקומו בשני ימי ראש השנה ולמד בהתמדה רבה כהרגלו [באחת השנים ראיתיו לומד באותה שעה בעיון רב ביאור הגר"א ריש הלכות תרומות].**

ואמנם הורה "ביום ב' דראש השנה יש להקל במי שחלש לבו לאכול עד כביצה פת אם הוא צריך לזה".

ביאור הדברים: חיוב תקיעה ביום ראשון מדאורייתא וביום השני מדרבנן. איסור אכילה קודם מצוה דרבנן משום שמא ישכח, ולזה מועיל שומר או רבים מדכרי אהדדי, משא"כ קודם מצוה דאורייתא הוא מעין זלזול במצוה שאוכל לפני שמקיימה ושומר לא יעזור (שיעורי מרן הגרי"ש אלישיב – ברכות, כג).

אכן לדברי המ"ב (רלה, יח) המתיר לאכול קודם ק"ש של ערבית אם ביקש מאחד שיזכירנו, נראה שמועיל שומר אף למצוה דאורייתא, ולדבריו יועיל אף 'שומר' או 'רבים' קודם התקיעה ביום הראשון. ולדעת המ"ב ניתן אף להקל מעיקר הדין ביותר מכביצה ובלבד שלא יהיה כשיעור קביעות סעודה מאחר וקודם מוסף אינו חמור מאכילה קודם ערבית, כנהוג בשמחת תורה שאוכלים יותר מכביצה קודם מוסף. ואף הגרש"ז אויערבאך (שמירת שבת כהלכתה נב) היקל באכילת מיני תרגימא יותר מכביצה, ובפרט אם ברבים דמדכרי אהדדי.

ואמנם שמעתי מרבינו דמשום חביבות המצוה שאינה מצויה אלא זוכים לה רק פעם אחת בשנה, נהגו להחמיר אף ביום השני שלא לאכול לפניה, למרות שמדינא מותר לאכול, וכעין דברי הרוקח (שנ"ג) **"מה שמתענים החתנים עד לאחר הברכה, מצאתי באגדה מפני שהמצוה חביבה עליהם, כדרך שעושים חסידים הראשונים שהיו מתענים על מצוה החביבה עליהם כגון לולב ושאר דברים".**

עמידה בחזרת הש"ץ

שאלה האם צריך להקפיד לעמוד בחזרת הש"ץ הארוכה בימים הנוראים כמו בכל ימות השנה?

תשובה **רמ"א** (או"ח קכד, ד) **"יש אומרים שכל העם יעמדו כשחוזר הש"ץ התפילה". ואינו מחלק בין ימים כאלו ואחרים, ואומנם כל זה כש'חוזר' הש"ץ, אך בפיוטים שאינם חלק מהחזרה כגון 'וכל מאמינים' ו'ונתנה תוקף', יכול לשבת.**

אודות היושבים בימים נוראים בחזרת הש"ץ וכשמגיע הש"ץ ל'ונתנה תוקף' או לפיוטים אחרים בהם פותחים ההיכל, קמים, התבטא רבינו: 'עולם הפוך ראיתי'...